

Rajojen yli usealla tasolla

Hannu Linkola

Taneli Eskola: *Rajanylityksiä – Boundary Crossings. Ajan ja paikan vuoropuhelu suomalaisessa maisemavalokuvauksessa. Temporal Dialogues in Finnish Landscape Photography. Musta Taide 2005, 112 s.*

Maailma hahmottuu rajojen kautta. Fyysinen ja alueellinen todellisuus on pilkottu fragmenteiksi, joille antamamme merkitykset muodostavat ymmärryksemme kokonaisuudesta. Maailmankuva perustuu erotteluihin ja loitontamisiin. Todellisuus hahmottuu suhteessa niihin rajoihin, joiden

lomasta sitä tarkastellaan. Samalla lailla ryhmittyvät myös keskeisimmät todellisuutta luotavat instituutiot, tiede ja taide. Vaikka nykyaika on tuonut niitä toistensa tuntumaan, kulkee yksi voimakkaimmista todellisuustulkinnan rajoista edelleen niiden välillä.

Eräs rajankäynnin rönsy on versonut maantieteessä, johon kuuluu rakenteellisesti kuvauksellisuuden traditio. Kun tehtävänä on, ei enempää eikä vähempää, ihmisen ja ympäristön kokonaisvaltaisen suhteen erittely, joutuu maantiede tahtomattaankin ottamaan kantaa kokemuksel-

lisuuden rooliin tämän vuorovaikutusjärjestelmän kuvaamisessa. Avainkysymys on visainen: Kuinka suuri elämyksen osuus saa olla "todellisesta" maailmasta kerrottaessa? Vielä 1900-luvun alun tieteellisessä metodiikassa ongelma oli ilmeinen, sittemmin tutkimusasetelma on monipuolistunut poikkitieteellisyyden ja hermeneutiikan myötä. Mutta vaikka sanat ovat muuttuneet, on keskustelun runko pysynyt alkulähtökohdassaan. Missä vaiheessa alueellinen kuvaus on tiedettä, missä vaiheessa taidetta? Missä on raja – vai onko sitä?

J. G. Granö vuoropuhelun pohjana

Taneli Eskolan koostama *Rajanylityksiä – Ajan ja paikan vuoropuhelu suomalaisessa valokuvauksessa* tutkii aihetta kiinnostavasta näkökulmasta. Kirjan taustalla on suomalaisen maantieteen "pioneerin", Johannes Gabriel Granön (1882–1956) maisemakuvien pohjalta koottu *Boundary Crossings* -näyttely, jossa Granön 1900-luvun alkupuolella Siperiassa ja Mongoliassa ottamat kuvat rinnastettiin kolmen nykypäivän valokuvaajan töihin. Taneli Eskolan (s. 1958), Pentti Sammal-ahden (s. 1950) ja Jouni Purasen (s. 1951) kuvat haastavat Granön uudenlaiseen keskusteluyhteyteen; rinnastus integroi tiedemiehen taiteellisen maisemakuvauksen jatkumoon.

Kuvien keskinäinen vuoropuhelu osoittaa paitsi valokuvauksen roolin muutoksen, myös sen, kuinka suuren osan tulkinta muodostaa kuvan sisällöstä. Kirjan kontekstissa kuvien kerronnallisuus korostuu. Niitä ohjataan katsomaan esteettisinä ilmaisuina. Samalla nuorempien taiteilijoiden esittämä identiteetin ja paikkasidoksen problematiikka ulottuu Granön otosten ylle. Vanhoilta kuvilta kysytään kysymyksiä, joihin niiden ei ole alkujaan ehkä tarkoitettukaan vastaavan.

Jotta tarkasteluperspektiivin voisi ymmärtää täydellisesti, on tunnettava Granön henkilöhistoria. Maantieteen piirissä Granö mielletään ennen kaikkea metodikoksi, joka pyrki luomaan maantieteelle loogisesti kestävänsä oppirakennelman sekä sitä tukevan käsitteistön. Pääteoksessaan *Puhdas maantiede* (1930) Granö vastasi empirismin haasteeseen sitomalla aistiympäristön alueellisiin kokonaisuuksiin maisemallisen erittelyn avulla. *Rajanylityksiä* taustoittaa Granön elämänavaiheita ja tieteellisiä painotuksia liiteosassaan, josta löytyy esimerkiksi Michael Jonesin ansioikas artikkeli "Human geographical landscapes: J.G. Granö's approach to landscape as scientist and artist".

Puhdas maantiede korosti tutkimuksen objektiivisuutta. Vaikka pohjimmaisena tarkastelukohteenä oli aistiympäristö, rajautui yksilöllinen kokemus oppirakennelman ulkopuolelle. Granön lähtökohtana oli maiseman fyysisten piirteiden erittely. Valokuvat olivat tavallaan tämän tarkastelutavan symboleita; metodiikka pelkisti maiseman valokuvamaiseksi pinnaksi, joka oli nähtävissä vain yhdellä tavalla. Tutkimuskohteen selkeä rajausta sekä eksakti tarkastelu olivat välttämättömyyksiä aikakaudella, jolloin yliopistomaantieteen olemassaolo itsenäisenä tieteenalana oli vielä kyseenalaistettu.

Myöhemmin käsitys Granön ajattelusta on laajentunut. Hänen rooliaan eräiden humanistisen maantieteen suuntausten edelläkävijänä pohdittiin jo 1970 ja 1980-luvuilla (esim. Paasi 1984), ja hänen *Altai*-matkakuvauksensa (Granö 1919–1921) kaunopuheinen teksti on tunnustettu muidenkin kuin tieteellisten avujensa puolesta. Uuteen valoon Granö nousi kuitenkin vasta Taneli Eskolan otettua tarkasteluun hänen valokuviansa taiteellisen ulottuvuuden *Sininen Altai* -teoksessaan (2002). Tuoreiden näkökulmien myötä Granöstä on tullut jälleen keskeinen osa maantieteilijöiden identiteettikeskustelua. Siksi *Rajanylityksiä* osuu oireellisen oikeaan nimetessään identiteetin etsimisen yhdeksi teemakseen. Siitähän kirjan nimessäkin on kyse; uusien keskusteluyhteyksien avaamisesta, uudistuneesta suhteesta omaan taustaan.

Kuvan ja maailmankuvan suhde

Vaikka kirja esittää eräänlaisen historiallisen kehityskertomuksen, ei sen rakenne ole kronologinen. Kuvat on ryhmitelty teemoittain, ja jokaisen aiheen yhteyteen on kirjoitettu lyhyt pohjustus. Otsikot kuten "Panoraama – kokonaiskuva" ja "Kasvojen kohtaaminen" osoittavat, että rajan rikkominen uuden ja vanhan välillä ei ole kirjan ainoa lähtökohta. Kirjassa kuljetaan myös konkreettisten rajojen yli, niin valtiollisten kuin kulttuuristenkin. Kirjan kuvauspaikat, Keski-Aasia, Kalmukia, Venäjän Karjala sekä Suomen ja Norjan Lappi, näyttävät kuvituksessa periferisinä mutta välittöminä. Alueet ovat rajamaita, mutta silti äärettömiä.

Teemoituksessa on löytömatkailun tuntua. Kun Maapallon kaikki kolkat ovat nykyisin kartoitettuja, kääntyy löytöretkien suunta menneisyyteen. Katse kohdistuu ihmisiin, joiden elämässä on piirteitä luonnon ja kulttuurin tiivistä vuorovaikutuksesta. Näyttelyvaihtokeskus FRA-

ME:n johtajan Marketta Seppälän kirjoittama kirjan esipuhe vihjaa historian toistavan itseään. 1800-luvun lopulla suomalaiset tutkijat etsivät Siperiasta suomalaista alkukotia, tänä päivänä valokuvaajat palaavat alueelle "alkuperäisen ja puhtaan" elämänmuodon perässä. Itä innosti aikoinaan Granötäkin. Akateemikko Olavi Granö (2003) on esittänyt, että ihmisen ja ympäristön suhde Altain laajoissa maisemakokonaisuuksissa kiinnitti alkuaan jääkausigeomorfologiasta kiinnostuneen maantieteilijän katseen moniulotteisempaan maisemafysiologiaan.

Alueellistaminen paljastaa kuvien erottele- van luonteen. Niiden on tarkoitus kertoa jostakin mitä emme (enää) ole. Olipa kyse omien juuri- en etsimisestä tai nykyisen identiteetin vahvis- tamisesta, saa kuvien ja maailmankuvan suhde kirjassa voimakkaan painoarvon. Maantieteilijä Pauliina Raento pohtii "Lukijalle"-kappaleessa kuvien poliittisuutta. Hän osoittaa, että valoku- villa on ollut jo aikoinaan valta-asemia heijastava imperialistinen hyötyvaikutus – "valokuvauksen [...] avulla valloitetut alueet ja ihmiset järjestet- tiin käsitettäväksi ja hallittaviksi kategorioiksi" (s. 15). Otokset tuovat kaukaiset paikat lähem- mäksi, mutta ohjaavat samalla silmän katsomaan vieraita ilmiötä, "toista". Siinä missä valokuvia pidettiin vielä 1900-luvun alussa tieteellisinä do- kumentteina, "todellisuuden" eksakteina ilmen- täjinä, tulkitaan ne nykyisin kulttuuritaustojen ja maailmankatsomusten läpi. Jokaiseen kuvaan sisältyy esteettisiä ja hetkisisidonnaisia motiiveita, jotka lisäävät niihin useita merkityskerroksia.

Kuvaajan ja maiseman vuoropuhelu

Syvimmälle kysymyksenasetteluunsa *Rajanylityksiä* päätyy tarkastellessaan kuvaajien läh- tökohtia. Voimakkaimmin maisemakuvien perinteistä estetiikkaa vastaan nousee pohjois- kalottia kuvannut Jorma Puranen, jonka otok- sissa korostuu lavastuksellisuus. Maisema on näissä kuvissa tausta, johon Puranen on kiinnit- tänyt ranskalaisen G. Rochen vuonna 1884 otta- mia kasvokuvia saamelaisista. Lisäksi Puranen käyttää kuvissaan nykypäivän asukkaita, jotka hän erottaa ympäristöistään valkoisen taustakan- kaan avulla.

Antropologista pohdintaa mukailevat insta- laatiot ilmentävät hyvin saamelaisten maisema- suhdetta, joka rakentuu maiseman historiaan liittyvien legendojen kautta (vrt. esim. *Nergård* 2004). Identiteettikysymyksenä Purasen taide on vahvasanaista, mutta kirjan kokonaisuudessa se

jää hieman irralliseksi. Aivan kuin kuvat puhui- sivat keskenään, eivät muun teoksen kanssa.

Taneli Eskola ja Pentti Sammallahti lähesty- vät elämää ja maisemaa dokumentaarisemmin. Sammallahti tunnustautuu selkeimmin Granön hengenheimolaiseksi pohtiessaan etualalla ta- pahtuvan liikkeen ja taustalla staattisena avautu- van maiseman suhdetta. Hän ei tahdo pysäyttää maisemaa, vaan laittaa sen osaksi liikettä. Laa- jalla ja matalalla panoraamaformaattilla otetuissa kuvissa heijastuu seesteinen arkisuus. Perspektii- vin ansiosta teoksissa on paljon samaa kuin ihmi- sen tavassa hahmottaa maisemakokonaisuuksia. Kuvat ovat näkymiä, joissa tausta antaa yksityis- kohdille merkitykset ja mittasuhteet.

Kirjan ainoista värikuvista sekä useimmista teksteistä vastaava Eskola keskittyy Sammallahtea voimakkaammin hetkeen ja lähiympäris- töön. Hän mukailee samaa mittakaavan tajua kuin Granö ja Sammallahtikin, mutta nostaa tilan tärkeimmiksi tekijöiksi sen toimijat. Eskolan otokset ovat nopeita reaktioita tilaan ja sen luon- teeseen. Myös Granön kuvista löytyy vastaavaa oikea-aikaisuutta. Vaikka hänen aikoinaan käyt- tämänsä tekniikka ei sallinut suoranaista silmän- räpäykseen tarttumista, on esimerkiksi sivulle 23 ikuistettu maral-peuralauma kiistaton osoi- tus kuvaajan tilannetajusta. Olipa Granön kuvi- en pohjimmainen motiivi kuinka positivistinen hyvänsä, eivät tallennetut hetket ja rajaukset ole sattumaa. Esteettisen ulottuvuuden paino- arvo on ilmeinen.

Kritiikkiä

Aivan kakistelematta *Rajanylityksiä* ei kuiten- kaan niele. Vaikka kyseessä on kokonaisvaltai- nen ja kommunikatiivinen teos, joka on myös esteettisesti palkitseva, ei kirja vastaa kaikkiin lupauksiinsa. Kuvan korostunut rooli pitää teok- sen taiteellisesti painottuneena. Tekstit ovat en- nemminkin kuvia tukevia tunnelmointeja kuin tieteellisen syvällistä paneutumista annettuihin aiheisiin.

Ratkaisu lienee tietoinen, "kuvat puhukoot puolestaan", mutta toispuolinen. Esimerkik- si luonnontieteellisten teemojen käsittelyn pin- nallisuus sekä kuvauskohteiden hatara erittely harmittavat. Ikään kuin kirja unohtaisi Granön tieteellisen puolen ja omisi kuvat taiteen omai- suudeksi. Otosten esittelystä olisi saanut moni- puolisemman pohtimalla myös niiden roolia "eksaktin" tieteen käyttökaluina; esimerkik- si Granön käyttämän maastoanalyysimenetel-

män, fotogrammetrian, esittely olisi laajentanut perspektiiviä sisällön siitä sotkeutumatta. Nyt maisemat ja ilmansuunnat esiintyvät ainoastaan metaforina, vaikka niiden ainutlaatuisuuden pohjaksi pyritään samalla osoittamaan niiden konkreettisuutta. Myös tarkempi perehtyminen valokuvaajien käyttämiin tekniikoihin olisi täydentänyt aikakausien ja kuvien kautta välittyvien maisemanäkemyksen vertailua.

Kirjan pohjimmainen sanoma on se, että tieteellisin motiivein otettuja kuvia on mahdollista tarkastella myös taiteen näkökulmasta. Oivallus ei ole loppujen lopuksi mullistava, mutta silti perusteltu. Samalla kun *Rajanylityksiä* osoittaa rajojen diskursiivisuuden, hyväksyy se lähes huomaamattaan sen, että ne ovat silti olemassa. Niitä ylitetään ja siirretään, mutta niitä ei poisteta. Maailman merkityksellistämisen ja jäsentämisen jatkuvat, niin tieteen kuin taiteenkin puolella, rajojen kautta. "Vaikka katsomme valokuvaamalla pysäytettyä maisematilaa, ei tulkinnan tasolla mikään tosiasia ole pysähtynyttä", tiivistää Eskola sivulla 96. Raja kuvan ja mielikuvan välillä on kiehtovan häilyvä.

Kirjoittaja toimii tuntiopettajana Helsingin yliopiston maantieteen laitoksella. Hänen pro gradu -tutkielmaansa käsitteli J. G. Granön maisematiedettä aikansa kuvana ja osana nykyistä maisemamaantiedettä.

KIRJALLISUUTTA

- Eskola, T. (2002): *Sininen Altai. J. G. Granö Siperian valokuvaajana 1902–1916*. 155 s. Musta taide, Helsinki.
- Granö, J. G. (1919–1921): *Altai. Vaellusvuosina nähtyä ja elettyä I–II*. 325 ja 381 s. WSOY, Porvoo.
- Granö, J. G. (1930): *Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virosta valaistu metodologinen selvitys*. 187 s. WSOY, Porvoo.
- Granö, O (2003): "The Radical Reorientation of J. G. Granö's Research Work at the University of Tartu, Estonia, in 1919–1923". Teoksessa Granö, Olavi (2003, toim). *Origin of Landscape Science. J. G. Granö and a New Pure Geography for a New State*, 13-34. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 167.
- Nergård, Jens-Ivar (2004): "The Sacred Landscape". Teoksessa Jones, Michael & Audhild Schanche (toim). *Landscape, Law and Customary Rights. Diedut 3/2004*, 85-92.
- Paasi, Anssi (1984): "Connections between J. G. Granö's geographical thinking and behavioural and humanistic geography". *Fennia 162*: 1, 21-31.

Kirjakieliseminaari

– Kirjoitetun kielen teemapäivä

Lauantaina 6.5.2006 kello 10-14
Tieteiden talo, sali104 (Kirkkokatu 6, Helsinki).

Ohjelmassa:

Klo 10.15-11.15. Professori Pentti Leino: Kirjoittaminen kansalaistaitona.
Lehtori Päivi Hytönen: Kirjoitetun kielen monet kontekstit – kirjakielen opettamisen valintoja.
Professori Harri Mantila: Pitäisikö kirjakielen normeja muuttaa puhekielen suuntaan?

Klo 11.15–11.45 Kahvitauko

Klo 11.45-13.45. Paneelikeskustelu
Puheenjohtajana professori Auli Hakulinen. Keskustelijoina esitelmöijien lisäksi dosentti Vesa Heikkinen, dosentti Pirjo Hiidenmaa ja fil. tri Henna Makkonen-Craig.

Lisätietoja: Toni Suutari, puh. (09) 7315 299, 040- 580 3106,
seura@kotikielenseura.fi
www.kotikielenseura.fi